

Революция и/или суверенитет?

Критика на употребите на „извънредността“ в радикалните политически дискурси

Теологията: грозното джудже-кукловод

Есето на Валтер Бенямин „Относно понятието за история“ (от 1940 г.) започва с анекдот:

Съществувал автомат кукла, която играела шах и побеждавала всеки противник. Само че тя не била точно автомат, а марионетка, чиито конци дърпало едно гърбаво джудже, скрито под масата.

Тук Бенямин (2014, с. 416) прави неочакван обрат:

„Във философията можем да си представим обратния вариант на тази конструкция. Трябва да печели винаги куклата, която се нарича „исторически материализъм“. Тя може без проблем да излезе срещу всеки, ако си служи с теологията, която днес, както е известно, е малка и грозна и която и бездруго не бива да се показва.“

Обратът е неочакван, защото Бенямин е убеден марксист, а анекдотът е почти сардоничен спрямо заявения атеизъм на Маркс и на повечето марксисти по онова време. Само че Бенямин съвсем не се шегува: още през 1921 г. (в *Критика на насилието*) той съвсем насериозно е показал месианистичния и есхатологичен хоризонт на схванатата по марксистки революция.

Същевременно анекдотът вероятно е и реплика на Бенямин към Карл Шмит, „фашисткия теоретик на публичното право“@1@, който от своя страна още през 1922 г. (в „Политическата теология“) е показал, че държавният суверенитет и извънредното положение са секуларизирани термини на теологията. Ако обърнем анекдота спрямо Шмит, ще излезе, че при него теологията е кукловодът, който дърпа конците на държавния суверенитет.

Но така ще се окаже, че ако гърбавото джудже на теологията бъде извадено на светло, тогава както революцията, така и суверенната власт на държавата ще се окажат метафизични коруби: безжизнени марионетки.

Ако обаче джуджето на теологията, без демаскиране, бъде оставено да им дърпа конците, те лесно се превръщат в инструменти за тотален терор. Това е рискът при радикалните дискурси – крайнолеви и крайнодесни.

Тезата тук е, че извънредното насилие срещу държавата и правото (революцията) и извънредното насилие на държавата отвъд правото (управлението чрез извънредно положение) са нещо като сиамски близнаци. Бенямин и Шмит могат да бъдат видени като техни интелектуални емблеми.

Както вероятно се досещате, тук ще деконструирам някои от понятията на Шмит и Бенямин. Донякъде ще следвам линиите на сравнение между тях, зададени от Жак Дерида (Derrida, 1990) и Джорджо Агамбен (2019). За разлика от последните обаче няма да бъде добронамерен към мистико-месианистичните нишки, чрез които Шмит и Бенямин дърпат конците на читателя, и ще акцентирам критично повече върху приликите, отколкото върху разликите между двамата. А и ще разширя анализа и критиката на „извънредността“ и към дискурсите на радикалните марксистично-революционери от преди век – към Ленин и Троцки.

Извънредното положение

На Шмит обикновено се приписва заслугата, че е дефинирал експлицитно понятието за „суверенитет“ чрез „извънредно положение“ (*Ausnahmezustand*). *Политическата теология* от 1922 г. започва с прочутата дефиниция: „Суверен е, който решава за извънредно положение“ (Schmitt, 2005, p. 5)@2@.

Разбира се, трябва да отчетем, че на български език „извънредно положение“ означава както ситуация на извънредна опасност за обществото и държавата (природно бедствие, епидемия, граждански размирици или война), така и специфичен юридически статут, даващ на властите извънредни пълномощия за справяне с извънредната ситуация: „При обявяване на война, на военно или друго извънредно положение със закон може да бъде

временно ограничено упражняването на отделни права на гражданите“ (Конституция на РБ, чл. 57 (3)). Тези формулировки наследяват юридическата традиция на Шмит. Само че неговото понятие е по-широко и не е случайно, че английските преводи на *Ausnahmezustand* се колебаят между *state of exception*, *state of emergency*, *urgency* и пр. Всъщност водещото понятие при Шмит е „извънредността/изключението“ (*Ausnahme*). *Ausnahme* са събития, които до такава степен се отклоняват от обичайния ред, включително и от стандартните правни норми, че липсва не просто готова рецепта за справяне с тях, но липсва дори и име, с което да ги назовем – неназовими са. Затова в *Политическата теология* Шмит казва, че „извънредността в правото е аналогична на чудото в теологията“ (Schmitt, 2005, p. 36).

Добре известно е също, че година по-рано в книгата си *Диктатурата* Шмит най-напред обвързва диктатурата с извънредно положение и дори настоява, че „диктатурата“ по необходимост е „извънредно положение“ (Schmitt, 2014, p. xl). Разбира се, за Шмит „диктатура“ е специфичен политически и юридически статут, чийто генезис той внимателно изтегля от римското право, но чиито модерни конотации се изковават най-вече по време на Английската и Френската революция и след това. Най-общо казано, *диктатурата е извънредна власт, неподчинена на и дори суспендираща правните норми – власт, призвана да се справи с изключителна ситуация, с извънредно положение, с каквото стандартното законодателство е неспособно да се справи*. Диктатурата е власт отвъд правото – „диктаторът стои извън правото“ (Schmitt, 2014, p. 110). И това се отнася за всяко право, за всеки тип законодателство – либерално, демократично или друго. „Така диктатурата може да бъде изключение [*Ausnahme*] както от демократичните, така и от либералните принципи, без да е нужно двете да съвпадат“ (пак там, с. xli). В зависимост от контекста, по-точно в зависимост от това какво в даден контекст е стандартното право, значенията на диктатурата могат значително да варират; при всички случаи обаче „в термините на конституционното право [*staatsrechtlich*] диктатурата може да значи суспендиране на „конституционната“ или „правовата“ държава [*Rechtsstaat*]“ (пак там, xl).

Още в *Диктатурата* Шмит бележи възможен и дори понятийно необходим според него преход между „комисарна диктатура“ (където извънредната власт бива по конституция временно делегирана, за да се съхрани самата

конституция) и „суверенна диктатура“ (при която извънредната власт няма външно ограничение, нито външна легитимация). Преходът от комисарна към суверенна диктатура според Шмит е иманентен на понятието и съответно съдържа концептуалната логика, която, както ще покажа, позволява година по-късно (в *Политическа теология*) вече не „диктатурата“, а директно „суверенитетът“ да бъде дефиниран в термините на „извънредността“.

Но концептуалното преместване от „диктатура“ към „суверенитет“, извършено от Шмит, не е безпроблемно. Най-малкото защото – може би точно под натиска на по-късните дефиниции на Шмит за суверенитета – сме склонни да забравяме, че понятието „диктатура“ в определен аспект, който при това е исторически развит, е по-широко от това за „суверенитет“. То включва не само модерното понятие за държавен „суверенитет“, но и нещо друго. Да припомним пълното заглавие на книгата на Шмит от 1921 г.: *Диктатурата. От произхода на модерното понятие за суверенитет до пролетарската класова борба*.

През 1921 г. Шмит експлицитно заявява, че неговата дефиниция за „диктатура“ включва и „диктатурата на пролетариата“. Това понятие, лансирано от Маркс и Енгелс, е добило нов релеф в марксистката полемика, предизвикана от Кауцки през 1919 г. и разгърната в отговорите на Ленин, Троцки и Радек.

Шмит изрично подчертава, че „диктатурата на пролетариата“ като понятие, развито точно в този дебат (Schmitt, 2014, с. xxxix), се съгласува с класическото модерно понятие диктатурата като извънредна персонална власт. Така е, защото, въпреки че пролетариатът е група, с нестабилно единство, все пак марксизмът го схваща като „колективна същност – т.е. автентичен агент, – и следователно го вижда като субект на диктатура“ (пак там)@3@. Нещо повече, без да цитира изрично, Шмит добавя, че „дори комунистическата аргументация показва, че диктатурата може да се случи само извънредно“ (пак там, с. xl) – т.е. извънредността вече е част от марксисткото понятие.

Диктатура на пролетариата и терор: Троцки преди Шмит

Действително година по-рано в книгата си *Тероризъм и комунизъм* (от 1920 г.) Лев Троцки вече е въвел определение за „диктатура на пролетариата“ чрез „изключение“, „извънредност“. В своя текст Троцки не просто припомня, че според Маркс и Енгелс в преходния период между капитализъм и комунизъм ще е нужно единовластие, диктатура, но и дефинира тази диктатура в термините на извънредното положение. Ето как:

@И съвършено очевидно е, че ако задачата е да се унищожи частната собственост върху средствата за производство, то единственият път за решението ѝ се явява съсредоточаването на пълната държавна власт в ръцете на пролетариата, т.е. създаването за преходен период на такъв извънреден режим [такого изключителного режима], при който господстващата класа ще се ръководи не от общи норми, разчетени на дълъг период, а от съображения за революционна целесъобразност. @4@@

Всъщност Троцки в своя политико-агитационен текст в три щриха е подготвил основните концептуални черти, чрез които Шмит на следващата година ще дефинира диктатурата (а оттам по-късно и суверенитета). Диктатурата [на пролетариата] според Троцки е „извънредна“ в три смисъла: 1. Тя е „изключителен“ или „извънреден режим“ на управление (с извънредни пълномощия при изключителни обстоятелства), който 2. суспендира „общите норми“, т.е. правовия ред, и 3. се ръководи изцяло от *ad hoc* императивите на извънредната ситуация (от „революционна целесъобразност“). Определяйки диктатурата на пролетариата чрез „извънредност“, Троцки всъщност оправдава червения терор след 1917 г. Това е пряката практическа задача на неговата полемика с Кауцки и тя трябва да бъде решена „теоретически“: като се покаже, че „тероризъм“ и „комунизъм“ не са взаимноизключващи се морално категории, както настоява Кауцки. Напротив, в определен смисъл те взаимно се обуславят.

Троцки конструира@5@ една верига от „концептуални импликации“, според която терорът, диктатурата на пролетариата, революцията и комунизмът са необходимо свързани. Ето как тази „логика“ се конструира с точно две изречения:

@Този, който се отказва от тероризма, т.е. от мерките по потискане и сплашване на ожесточената и въоръжена контрареволуция, той е длъжен да

се откаже от политическото господство на работническата класа, от неговата революционна диктатура. Който се отказва от диктатурата на пролетариата, той се отказва от социалната революция и поставя кръст на социализма.

(Пак там)@

Всъщност терорът – несанкционираната от правни норми извънредна власт върху живота и смъртта на населението (в случая „масовите репресии“ или „терористичните мерки на Съветската власт, т.е. онези обиски, арести и разстрели“, както сам Троцки се изразява пак там) – бива оправдаван от две посоки едновременно.

Веднъж концептуално, както по-горе: за да се постигне комунизмът като финална цел, трябва да се удържи „политическото господство на работническата класа“, „диктатурата“; за тази цел пък – при определени обстоятелства – е нужен терор. Казано с други термини (с тези от *Политическата теология* на Шмит), за да запази пролетариатът извоювания си чрез революцията „суверенитет“, той може и трябва да прибегне до терор. **Целта оправдава средствата.**

Целта наистина оправдава всички средства. Само че кое точно средство да бъде избрано, кое точно средство е нужно за реализацията на целта, това се решава на мига – изцяло *ad hoc*. В определен смисъл: **решава се извънредно.**

Защото безусловната цел – комунизмът – сама по себе си не е достатъчна за легитимация на терора. Терорът става безусловно необходим, защото хем целта е безусловна, хем *ad hoc* е налице съпротива спрямо нея. Ако победата на комунизма бе гарантирана, терор нямаше да е нужен. Но победата на пролетариата в революцията и съответно диктатурата все още не са абсолютни: напротив, победата в дадения момент е под заплаха, под ударите на контрареволюцията. Следователно терорът е оправдан като средство за „защита“ на революцията от реакционните сили@6@. Червеният терор при Троцки, но и при Ленин винаги и неизбежно бива оправдан като отговор на белия терор и въобще на всички форми на реакция. Именно съпротивата срещу реализацията на финалната цел – комунизма – мотивира терора.

Разбира се, в утопичния хоризонт на марксизма „диктатурата на пролетариата“ – неговият „суверенитет“ – е само временен, преходен момент: с унищожаването на контрареволуционната съпротива и на частната собственост суверенитетът ще стане ненужен и суверенът – държавата – ще се саморазпусне. Дори пролетариатът като ръководна класа ще изчезне. Но докато целта – смазването на съпротивата – все още не е постигната, терорът е оправдан:

@Точно както лампата, преди да изгасне, припламва най-ярко, така и държавата, преди да изчезне, приема формата на диктатура на пролетариата, т.е. на най-безпощадната държава, която повелително обхваща живота на гражданите от всички страни.@ (Пак там)

Върху по-общата – нека я наречем теоретико-утопична или концептуална – линия на оправдание на терора в марксизма се наслагва и една друга легитимационна линия: практико-емпирична. Става дума за „емпиричната“ диагностика на настоящето. Нейното „рацио“ е следното: **Колкото по-извънредна е ситуацията, колкото по-катастрофична е, колкото по-мощна е съпротивата и колкото по-чудовищен е врагът, толкова по оправдани са диктатурата и терорът като средство за противодействие.**@7@

Този втори тип легитимация на диктатурата и терора – „емпиричната“ или „дескриптивната“ – на пръв поглед изглежда по-естествена и невинна от „теоретично-утопичната“ или „концептуална“. Защото концептуалната легитимация е отчетливо идеологически догматична и поради това – доколкото формулира отчетливи нормативни пропозиции – е оспорима. Напротив, „емпиричната“ легитимация, сякаш без утопичен хоризонт, сякаш от здрав разум се позовава на непосредствени и очевидни неща: при криза е нужна здрава ръка, тежките времена изискват тежки решения и пр. Но как се диагностицира кризата, как се решава колко извънредна е ситуацията?

Решава се *ad hoc*, извънредно.

Още след смъртта на Сталин и после отново по време на „перестройката“ в Източна Европа мнозина се опитваха да реабилитират революцията на Ленин и Троцки, противопоставяйки я на Сталиновата тоталитарна машина: Ленин и Троцки всъщност не искали терор, но обстоятелствата го наложили. Тази оправдателна стратегия използва и Славой Жижек, който относително

наскоро (след 2000 г.) стартира преиздаването на Ленин и Троцки на английски език: и според него извънредните обстоятелства изисквали, преди революционният терор да бъде смекчен с Новата икономическа политика (НЕП), с твърда ръка първо да се въведе ред (Zizek in Trotsky 2007, p. xii-xiii)!

Разбира се, тази „емпирична“ линия на легитимация на диктатурата и терора през извънредността на ситуацията съвсем не е невинна. Освен това на практика тя никога не работи самостоятелно, изцяло „емпирично“, а почти винаги се закача за някоя концептуална и нормативна конструкция от по-висок ред, която да ѝ зададе посока: нормативната конструкция трябва да укаже не само каква точно е извънредната ситуация, каква е опасността и кой е виновникът или врагът в нея, но и кой има легитимното право и дори задължението да вземе извънредни мерки срещу врага. Идеологиите на комунизма и нацизма са ни оставили сякаш два противоположни вектора за насочено „решаване“ на извънредни ситуации: на защита на революцията, а след това и на болшевишката диктатура срещу реакцията; и на защита на държавата и нацията срещу болшевишката революция. Разбира се, възможни са и други идеологически прочити и съответно посоки на извънредността: например да се оправдае терорът чрез нуждата от защита на вярата срещу безбожието, каквато посока задава религиозният фундаментализъм днес. Или, обратно, посока на легитимация на държавния терор спрямо задържаните в Гуантанамо чрез нуждата от „война срещу терора“. Със сигурност и други идеологически прочити на извънредността са възможни, а и са били пробвани на практика.

Защото, оставена без идеологическа навигация, без концептуално насочване, извънредността е само негативно понятие, което позволява тотален интерпретативен произвол. Затова и толкова лесно твърде различни концептуални и идеологически матрици полепват по нея. Но каквито и да са идеологическите матрици, които полепват по извънредността, изглежда, че те лесно се превръщат в легитимационни опори за някакъв вид терор: опори за легитимация на насилие срещу и отвъд правото.

Революция и революционна ситуация – нелегалната експроприация на насилието: Ленин преди Троцки

Но „извънредността“ не е легитимационно средство само за държавното управление, респективно за държавен терор – болшевишки или друг. Боян Манчев (2010) експлицитно показва това чрез една силна интерпретация на Бенямин: в марксистки ключ *действителното извънредно положение* е не друго, а най-напред и именно **революцията**. Мислейки в неговата посока, реших да се върна генеалогично назад и да потърся какво в марксисткия речник – още отпреди победата на революцията, още в сърцето ѝ, в генезиса ѝ – носи чертите на „извънредно положение“. Най-силен кандидат за синоним се оказа „революционната ситуация“. @8@

Разбира се, „революционната ситуация“ е иновация на Ленин. Добре известна е първата формулировка от 1913 г.: „В повечето случаи за революцията не е достатъчно това, че *низините не искат* да живеят както преди. За нея се изисква още *върховете да не могат* да се властвуват и управляват както преди“ (Ленин, 1981а, с. 287-288).

Тази формулировка е донякъде енигматична – тя е глоса, както казват етнометодолозите, израз, който не е стриктно формализиран и съответно е с неопределена референтна база. Защото какво значи да „не желаят“ и да „не могат“ да живеят по-старому? Възможни са множество разбягващи се интерпретации!

В годините Ленин добавя някои допълнителни „обективни характеристики“ на революционната ситуация. През 1915 г. в обширната брошура „Крахът на Втория интернационал“ Ленин вече изрежда три нейни главни признака: „1) Невъзможност за господстващите класи да запазят в неизменен вид своето господство: една или друга криза във „върховете“, криза в политиката на господстващата класа, създаваща пукнатина, през която си пробиват път недоволството и възмущението на потиснатите класи. За да настъпи революция, обикновено е недостатъчно „низините да не искат“, а трябва още „върховете да не могат“ да живеят по-старому. 2) Изостряне, повече от обикновено, на нуждата и бедствията на потиснатите класи. 3) Значително повишаване по силата на посочените причини активността на масите, които в „мирна“ епоха се оставят да бъдат ограбвани спокойно, а в бурни времена са привлечани както от цялата обстановка на кризата, *така и от самите „върхове“* към самостоятелно историческо действие. Без тези обективни

изменения, независимо не само от волята на отделните групи и партии, но и на отделните класи, революцията – по общо правило – е невъзможна“ (Ленин, 1981b, с. 210). Най-важната добавка тук, в плана на „обективните изменения“, е **криза, пробив** или **пукнатина** в установения ред на управление – малко по-нататък Ленин добавя, че революционната ситуация бива „накратко описана с изреча „икономическа и политическа криза““ (пак там, с. 211). Тъй че точно **кризата – тоталната криза, всеобхватната криза**, която се разпростира на всички нива (социална, икономическа, морална, политическа и пр.) – се превръща в рекурсивна дефиниция на „революционната ситуация“. Другите две определения са вторични според Ленин, те са следствия, възникнали „по силата на посочените причини“. А според Троцки, както ще покажа, те са по-скоро „субективни“ – нарастването на „чувството“ на угнетеност и на „желанието“ за революционно действие на масите.

Всъщност едно колебание, но не просто по отношение на това кое е „обективно“ и кое е „субективно“ в революционната ситуация, а по-сериозно – относно това какво точно е „революционна ситуация“ – изглежда, характеризира изказванията на Ленин и Троцки.

Ленин реторично се пита защо, след като обективните предпоставки за революция са налице – противоречията на капитализма се задълбочили максимално, прераснали са не в една, а в серия от кризи във втората половина на XIX век и са кулминирали в току-що избухналата империалистическа война (Първата световна), – защо въпреки това повсеместна пролетарска революция не избухва. И отговаря: „Защото не от всяка революционна ситуация възниква революция, а само от такава ситуация, в която към изброените по-горе обективни промени се присъединява субективната, а именно: присъединява се способността на революционната *класа* за революционни масови действия, достатъчно *силни*, за да сломят (или отслабят) старото правителство, което никога, дори в епоха на кризи, няма да „падне“, ако не го „съборят“ (пак там, с. 210-211).

Обратно, Троцки настоява, че „е необходимо да се прави разлика между икономическите и социалните предпоставки на революционната ситуация и самата революционна ситуация“ (Trotsky, 1931).@9@ Под предпоставки

Троцки разбира същите онези обективни характеристики на икономическа, финансова, социална и политическа криза, които и Ленин има предвид. „Само че революционната ситуация възниква само в момента, когато пролетариатът започва да търси изход, но не на базата на старото общество, а по пътя на революционното надигане срещу съществуващия ред. Това е най-важното субективно условие за революционната ситуация“ (пак там).

Т.е. между двамата радикали е налице разминаване в разбирането към какво точно трябва да се отнася терминът „революционна ситуация“: към „обективните“ предпоставки на кризата според Ленин; или към „субективния“ импулс на революцията според Троцки. Въпреки това двамата са единомишленици в основното. И по него именно те може би малко се отклоняват от Маркс. А основното е, че революцията няма да избухне естествено, по обективна историческа необходимост, благодарение просто на задълбочаването на противоречията на капитализма. Нужен е **допълнителен импулс, специално инвестирана енергия**. Нужна е специална организационна и агитационна работа, която да тласне работниците към взривяване на съществуващия ред и към революция. @10@ Нужна е **конспирация**. @11@

Революционната конспирация е спусък на революционната ситуация.

Конспирацията срещу законния ред изисква **нелегалност**. Разбира се, болшевишката партия може и трябва да използва всички легални средства, които ѝ дават предимство, но по дефиниция работата ѝ е нелегална. Впрочем основен противник на Ленин и Троцки, може би най-голям техен враг, е легализмът.

Тук е нужно пояснение. Както отбелязва още Шмит, болшевиките нямат идеологически ресурс и поради това и никога не се опитват да делегитимират самата идея за демокрация – Ленин, Троцки и компания „нямат съмнение, че възражения по принцип не могат да бъдат издигнати срещу възпроизводството на демократични форми“ (Schmitt, 2014, р. xl). Освен това, въпреки че постоянно критикуват буржоазната демокрация като неистинска демокрация, като фалшиво съзнание (защото истинската радикална демокрация – комунизмът – предстои), те тактически не искат да се откажат от предимствата, които им дава официалният публичен ред.

Затова те никога не отхвърлят напълно участието в избори и във всяка страна се стремят да запазят легално крило на болшевишката партия, чрез което да си гарантират парламентарно представителство. Пък и след революцията запазват изборите като (макар и контролиран и симулиран) „демократичен“ юридически статут. И все пак „Хората са покварени и затъпени от буржоазната легалност до такава степен, че не могат дори да *разберат* мисълта от необходимостта за *други* организации, *нелегални*, за ръководството на революционната борба (Ленин, 1981b, с. 248). Социалдемократите като Кауцки, които настояват политическата борба да се води единствено в рамките на закона, с изборни средства, са обвинявани, че „опортюнистично“ поддържат правния ред като идеологически параван, който възпроизвежда господството на буржоазията. Вместо това, „ако е налице революционна ситуация, готви се да създадеш нови организации и да *пуснеш в ход* толкова полезните оръдия на смъртта и разрушението *против своето* правителство и *своята* буржоазия (пак там, с. 250).

„За социалиста изводът може да бъде само един: чистият легализъм, самолегализмът на „европейските“ партии отживя и се превърна – по силата на развитието на капитализма от доимпериалистическия стадий – в основа на буржоазната работническа политика. Необходимо е той да се допълни със създаване на нелегална база, нелегална организация, нелегална социалдемократическа дейност, без да предаваме при това нито една легална позиция“ (пак там, с. 252). Т.е. всички компромиси са тактически – ръководени са от „революционна целесъобразност“. Но целта е ясна: съществуващият законов ред трябва да бъде суспендиран. И тъй като той няма да бъде суспендиран откъм собствения си връх, от официалния „суверен“, то трябва да се създаде алтернативен, нелегален, конспиративен революционен субект, който да го суспендира отдолу и да наложи диктатурата си – да измести „суверена“. **Извънредността е перманентна нелегалност**, както и обратното: **нелегалността е перманентна извън-редност**. Поне докато държавният ред – легалността – не бъде експроприирана от нелегалните.

Ленин, въвеждайки идеята за „революционна ситуация“, при всички „теоретични“ колебания относно значението ѝ, прибавя и още едно измерение в схващането за „извънредност“. Извънредността не е нещо,

което ни спохожда, което ни сполита по историческа необходимост или като съдба, а е нещо, което трябва активно да се преследва. Ленин вкарва в „извънредността“ **активен импулс**. Нужен е **натиск**, нужна е **решимост**, за да стане кризата тотална: **апокалипсисът трябва да бъде произведен от нас самите**. Децизионизмът на Шмит в някакъв смисъл е вече антиципиран от Ленин. И този абсолютен децизионизъм, тази **извънредна „революционна решимост“** – която не е основана на никакъв закон и на никакъв ред, – влиза сякаш в естествен синхрон с не-легалното и извън-редно революционно насилие.

Реекспроприация на насилието от държавата: диктаторът-суверен на Шмит

Марксизмът се опитва да експроприира „монопола върху легитимното насилие“ на държавата, обявявайки самата легалност, от която този монопол черпи легитимност, за нелегитимна „идеологическа надстройка“.

Делегитимацията на легалния ред е същевременно легитимация на нелегалното и аномично революционно насилие.

Обратно, в работите на Шмит държавата се опитва наново да си присвои насилието, този път обаче позовавайки се не на легалността, а на извънредността.

Битката е: Кой да почерпи легитимационен ресурс от „извънредността“ и съответно кой да сложи ръка върху извънредното насилие?

Донякъде в този ключ Агамбен, сравнявайки позициите на Валтер Бенямин и Карл Шмит, формулира дилема: „Докато стратегията на *Критика на насилието* се прицелва в осигуряването на чисто и аномично насилие, при Шмит, обратно, въпросът се състои в това как едно такова насилие да бъде върнато в контекста на правото“ (Агамбен, 2019, с. 108).

Само че Шмит не се опитва да върне насилието в рамките на правото. По-точно е да се каже: опитва се да го върне в ръцете на държавата, преди и отвъд правото.

Защото и Шмит, както и марксистите, отива отвъд правото, отвъд чистия легализъм, но излиза от него в друга посока: Шмит надскача правото нагоре,

към държавата и в нейна защита, докато марксистите – надолу, към революционните маси.

Шмит заявява в *Политическа теология*, че „извънредността“, респективно дефинираният през нея „суверенитет“, е „гранично понятие“ (Schmitt, 2005, р. 5). Т.е. макар „извънредността“ и „суверенитетът“ да са правни понятия (т.е. понятия, които правото обикновено се опитва да кодифицира в закони и дори в конституционни текстове), все пак те са пред-условия на правото и в този смисъл стоят отвъд него – трансцендентни са му. При това според Шмит тази „трансцендентност“ е двойка. Защото по един начин стои „отвъд“ правото онзи, който го създава, а по съвсем друг начин стои „отвъд“ онзи, който го отменя. В *Диктатурата* през една свръхусилена концептуално интерпретация на Русо Шмит разграничава фигурите на „законодателя“ и „диктатора“:

@И законодателят, и диктаторът са нещо извънредно и необикновено. Според Русо законодателят е поставен отвъд и преди конституцията, докато диктатурата е конституционно дефинирана отмяна на самата конституция. (Schmitt, 2014, р. 109)

Съдържанието на действието на законодателя е правото (*Recht*), но то е лишено от законна власт: то е безвластно право. Диктаторът е omnipotencia без закон (*Gesetz*): той е беззаконна власт. [...] Законодателят стои извън държавата, но той е в правото; диктаторът стои извън правото, но той е в държавата. (Пак там, р. 110)@

Според Шмит „законодателят“ и „диктаторът“, полагането и отмяната на закона, са в *отношение на принципно противоречие* („макар Русо да не си е давал сметка за тази антитеза“ (пак там)). И това противоречие подлежи на „снемане“:

Но когато „противоречието между безвластно право и беззаконна власт стане твърде екстремно, то се е преобърнало в своето противоположно. [...] Когато възникне такова отношение, което прави възможно да се даде на законодателя властта на диктатор, да се създаде диктаторски законодател или конституционен диктатор, тогава комисарната диктатура се е превърнала в суверенна диктатура. Това отношение ще излезе на бял свят чрез идеята, която по същество е следствие от *Обществения договор* на Русо, макар той

да не го именува като отделна власт: *le pouvoir constituant* [конституираща власт]“ (пак там, р. 110-111).

Тук всъщност се появява възловото за книгата *Диктатурата* разграничение между *конституираща* и *конституирана власт*@12@. Преди да се осъществи снемането между законодателя и диктатора в суверенната диктатура, всеки от тях е ограничен – властта им е *ограничена*, защото е *конституирана*: „Законодателят е не друго, а право, което още не е конституирано; диктаторът е не друго, а конституирана власт“ (пак там, р. 110). Всъщност, по-точно, при законодателя само правото, което има да дойде, е конституирано, но не и властта, защото законодателят власт няма. При Шмит „безвластието“ на законодателя, доколкото е генерализирано, остава по-скоро спекулативен постулат: да, контекстуално то е въведено през Русо, където законодателят се мисли като подчинен на *общата воля*, т.е. призван е само да я въплъти в конституционния текст, без собствена власт да я променя или налага; но некритичната генерализация на това идеализирано схващане при Шмит е учудваща@13@. При комисарната диктатура аргументът е по-ясен, защото историческите практики и съответните им юридически статuti сами показват, че властта на диктатора е конституирана отвън: най-често конституцията (или народът, сенатът...) дава на „комисаря“ мандат, който позволява временно суспендиране на конституцията в името на защитата на същата.

И все пак според Шмит диктатурата достига пълния си обем, когато от комисарна се превърне в суверенна: когато конституираното право и конституираната власт се трансформират в конституираща власт. Как точно става този преход? Това е концептуално най-мътното и най-спекулативното място в аргументацията на Шмит. Вместо да даде концептуален ключ, Шмит просто преразказва историята на Оливер Кромвел, чийто Протекторат стартира като комисарна диктатура, т.е. с мандат от Дългия парламент, който обаче бива разпуснат от самия Кромвел, така че той след това, преди смъртта си, свиква и разпуска още два парламента, утвърждавайки пълния си личен суверенитет като Лорд Протектор. Т.е. Кромвел постига пълен суверенитет, но суверенитетът е диктаторски, а не монархически – без обаче Шмит да поясни точно какво значи това.

Когато такава трансформация се извърши обаче, тогава според Шмит „диктатурата не суспендира съществуващата конституция чрез закон, базиран на конституцията – чрез конституционен закон; по-скоро тя се стреми да създаде условия, при които една конституция – конституция, приета за истинската такава – става възможна. Следователно диктатурата не апелира към съществуващата конституция, а към една конституция, която има да дойде“, но „още не съществува“ (пак там, р. 119). Същевременно суверенната диктаторска власт, въпреки че не е и не може да бъде конституционно регламентирана, не е лишена от конституционна легитимност: напротив, тя по презумпция е „основополагаща“ спрямо конституцията. Тя е нейно „безусловно условие“, „основание без основа“ според удачната формулировка на Дерида (Derrida, 1990). Според Шмит „Това е значението на *pouvoir constituant* /конституиращата власт/“ (Schmitt, 2014, р. 119).

Очевидно при Шмит суверенната диктатура е точката, в която властта става абсолютна: неделима вътрешно, защото всяко разделение на властите бива суспендирано, и неограничена отвън (защото диктаторската власт е независима от каквато и да предшестваща норма). Така властта при суверенната диктатура е конституираща, защото не просто отменя наличното, но и конституира законодателството на бъдещето. Тази абсолютна – суверенна – власт е общото между диктатурата, когато достигне своя максимум, и абсолютната монархия. Въпросът тогава е какво точно отличава суверенната диктатура от монархията.?

В книгата си от 1921 г. Шмит поддържа по-скоро тактическа, отколкото теоретична разлика между двете. По-скоро интуитивно, през исторически примери като тези на селф-мейдите Кромвел и Наполеон, завзели с оръжие абсолютна власт в революционни ситуации, той различава моментите на суверенна диктатура като харизматични избухвания в контраст на основаната на традиция, тежка и рутинна абсолютна монархия@14@. Освен това той подчертава, че модерният абсолютизъм е форма на рутинно управление, което се упражнява от краля чрез назначени от него „комисари“, които при извънредни обстоятелства получават и извънредна власт, т.е. „диктатурата“ тъй и тъй е инструмент на монархическия суверенитет.

Така че *differentia specifica* на диктатурата (комисарна и суверенна едновременно) спрямо монархическия суверенитет се оказва „извънредното положение“. Диктатурата, изглежда, е политически институт, който възниква само и единствено при съвсем конкретни исторически обстоятелства, а именно в конкретна извънредна ситуация (най-често гражданска или друга война), т.е. при конкретна криза, която не може да бъде решена с рутинни средства (в рамките на наличния институционален и правен порядък) и се превръща в опасност, изискваща извънредни мерки. Тя е *извънредна власт заради извънредност*: „Диктатурата е подобна на акт на самозащита: никога просто едностранно действие, а винаги също и реакция“ (пак там, р. 118). „Както актът на самозащита е по дефиниция защита от дадена незаконна атака и е дефиниран именно чрез наличието на атака, така също и за диктатурата трябва да се удържа непосредствената актуалност на ситуацията, която трябва да бъде разрешена...“ (пак там). Впрочем тук Шмит сякаш само мимоходом въвежда „врага“ и „екзистенциалната опасност“ като синоними и дори персонификации на „извънредността/изключителност“; само шест години по-късно (през 1927 г.), в „Понятието за политическото“, „екзистенциалната опасност“ и опозицията приятел-враг ще бъдат разбрани като категории на политическото изобщо.

Нека отбележим обаче, че „извънредността/изключението“ като *differentia specifica* на диктатурата се оказва твърде хлъзгава и ненадеждна. Защото чрез нея са отворени въпросите: кой и как решава кои обстоятелства са извънредни, кой и каква извънредна власт да получи, за колко време, кога ситуацията се е нормализирала и пр. Както посочих, „извънредността“ е негативно понятие, по което всякакви интерпретации *ad hoc* могат да полепнат. Така в политически план тя би могла да се превърне в оправдание на всякакъв вид „адхокрация“@15@. Но за Шмит, политически конформист и екстремист едновременно, стараещ се обаче при всички случаи да етаблира себе си като „теоретик на правото“, е по-важно, че теоретични дистинкции не се правят просто *ad hoc*.

Проблемът е, че кога едно събитие е изключително, извънредно, това се решава само *на място* или, ако предпочитате, *на мига*. Няма да навлизам в епистемологичния и със сигурност нерешим въпрос доколко *изключителността* се проявява индексично откъм самото събитие, т.е.

доколко събитието от себе си на момента показва своята несводимост до познати правила и образци; или, напротив, *изключителността* е въпрос на субективно *решение* от страна на наблюдателя, който, разбира се, по примера на Ленин и Троцки винаги може за използва субективната си преценка за присвояване на извънредна власт. Със сигурност обаче по презумпция – по силата на дълбинната граматика на „изключителност/извънредност“ – *изключително е само това събитие, за което няма и не може да се изработи рутинен критерий за разпознаваемост*. Следователно „изключителността“ няма собствен понятиен контур и по никакъв начин не може да играе ролята на *differentia specifica* на диктатурата, но и на което и да е друго понятие. @16@

За да избегне следващия оттук интерпретативен (и политически) произвол, още на другата година (1922-а) Шмит вече откровено е тотализирал „извънредността“ и я е слял с друго отдавна тотализирано понятие – „суверенитета“, схващан след Боден като абсолютна и неделима власт. В *Политическа теология* „суверенитетът“, вече и отвъд Боден, е допълнително мистически тотализиран чрез извънредността (приравнена на „чудото в теологията“), той вече сякаш е погълнал без остатък концептуално „диктатурата“, а и „конституиращата власт“ се е превърнала в „решение“ (виж Агамбен, 2019, с. 108-109). Припомням: „Суверен е, който решава за извънредно положение“ (с. 5).

Този ход, колкото и чисто спекулативен да изглежда на пръв поглед, има ясни практически импликации. Доколкото под „суверенитет“ при Шмит – а и в повечето модерни контексти – се разбира **държавен** суверенитет, с новата дефиниция извънредното насилие, нужно за решаване на извънредни ситуации, е изцяло приписано като монопол на държавата. И за да няма колебание, усилено е и самото понятие за „монопола на държавата“, който вече не е просто върху легитимното физическо насилие по Вебер, дори не е и монопол върху извънредното насилие. Монополът е върху „решението за извънредно положение“ – дали и кога е налице такова, дали и кога да се отмени конституционният ред и да се премине към извънредна власт, дали и кога да се нормализира управлението и да се възстанови законността и коя точно законност:

@Всяко законодателство е „ситуационно законодателство“. Суверенът произвежда и гарантира ситуацията в нейната тоталност. Той има монопол върху окончателното решение. Точно тук е положена същността на държавния суверенитет, който трябва юридически точно да бъде дефиниран не като монопол върху насилието или върху управлението, а като монопол върху решението. (Schmitt, 2005, p. 13)@

Тази теоретична операция действително е „теологическа“, защото чрез нея Шмит представя суверенитета като *creatio ex nihilo*: както християнските теолози елиминират материята като самостоятелен принцип, за да няма нищо, което да оказва съпротива и съответно да нарушава догмата за всемогъществото на Бог, така и Шмит елиминира възможността за интерпретативна съпротива относно „извънредността“. Защото дали е налице „революционна ситуация“, „революция“ или друга форма на „терор“, както и какви мерки да се предприемат срещу тях, това решава само суверенът. Превръщайки се в държавен суверен, който има монопол върху решението, „омnipotentният Бог е станал omnipotentен законодател“ (пак там, p. 36).

Впрочем чрез тази „теологическа операция“ Шмит не само обратно изема извънредното насилие, реекспроприира го от революцията (от нелегалните актьори), но всъщност легитимира властта на държавата дори и отвъд – и въпреки – легалността:

@Това, което характеризира извънредността, е принципната безграничност на авторитета, което означава отмяна на целия съществуващ ред. В такава ситуация е ясно, че държавата остава там, където законът свършва. Тъй като извънредността е различна от анархията и хаоса, редът в юридически смисъл все още доминира, макар и той да не е от обичайния си вид.

Съществуването на държавата е неоспоримо доказателство за превъзходството ѝ над валидността на легалната норма. Решението освобождава себе си от всякакви нормативни връзки и става в истинския смисъл абсолютно. (Schmitt 2005, с. 12)@

Парадоксално, в не по-малка степен от Ленин, големият „теоретик на правото“ е антилегалист. Само че той дарява на държавата, а не на революцията извънредна власт. И вписва правото да се отменя правото в

самата конституция! Към това той призовава още чрез исканията на извънредни пълномощия на президента на Ваймарската република , както и чрез статиите си, оправдаващи диктатурата на Хитлер след това.

Разбира се, тоталната – тотализирана отвъд правото – държава на Шмит, в която „изключението/извънредността“ имат приоритет пред законността, е обратното на модерното схващане за „правова държава“. Сам Шмит казва: „Извънредността е нещо несъизмеримо с конституционната държава на Джон Лок и с рационалисткото осемнадесето столетие“ (Schmitt, 2005, p. 13-14). Така е, защото модерните либерално-демократични държави по презумпция, т.е. конституционно, гарантират вътрешен агонизъм (ограничен в рамките на закона, разбира се), включително гарантират и възможности за директни съпротиви срещу държавата както от страна на индивидите, така и на групите в обществото (чрез индивидуални и групови права, партиен плурализъм, разделение на властите и пр., и пр.). Обратно, децизионистично тотализираният чрез „извънредността“ държавен суверенитет суспендира не само нелегалната революционна съпротива, но и легалната гражданска съпротива: с мръсната вода на революцията Шмит изхвърля и бебето на демокрацията. И това е концептуален, а не случаен резултат.

Неточно е обаче да се каже, че концепцията на Шмит за тотална държава е просто „фашистка“, макар със сигурност тя да е гостоприемна към фашизма, а и съчастието на автора ѝ в изграждането на Третия райх съвсем не ѝ противоречи. Но тя е също толкова гостоприемна и към комунистическата диктатура и последвалите я тоталитарни режими, както и към всеки режим (на Путин, Ердоган или Си Дзипин), който чрез „извънредна опасност“, чрез вътрешен или външен „враг“ тотализира своята извънредна власт. Тя, разбира се, е гостоприемна и към всички форми на надхвърлящ правото държавен терор, които се развиват и вътре в либерално-демократичните държави като отговор не на друго, а пак на „извънредна опасност“: чрез същите фигури на легитимация анонимно-суверенната бюрокрация на САЩ@17@ оправдава съществуването на Гуантанамо и дроновете, които убиват в различни точки на света лица, обявени за терористи; и много други.

Долу суверенитета! Бенямин преди Агамбен

Според Агамбен „суверенитетът“ като парадоксално и гранично понятие, като *извънредна власт, която по право суспендира правото*, стои в сърцевината на модерната биополитика (2004, с. 15). Даже като носеща конструкция на биополитиката суверенитетът значително надхвърля идеята за държавен суверенитет: в последните десетилетия, в които класическите държавни структури претърпяват трансформация и дори разпад, управлението чрез извънредност става все по-често срещана практика или – тук Агамбен повтаря онова, което Бенямин е казал още в далечната 1940 г., – „’извънредното положение’, в което живеем, всъщност е правилото“ (пак там, 21; Бенямин, 2014, с. 421).

През понятието „суверенитет“ Агамбен критикува дори марксизма, към чиято политическа линия сам принадлежи; например обяснява краха на държавния комунизъм именно с неслучилото се сбoguване със суверенността – с неговата „държавност“: „Теориите на държавата (и в частност извънредното положение, т.е. диктатурата на пролетариата като преходна фаза към обществото без държава) се оказа онази скала, в която революциите на XX век се разбиха и впоследствие потънаха“ (пак там, с. 22).

Има обаче системен проблем с концепции като тази на Агамбен, които свръххиперболизират едно понятие, за да го превърнат в острие на радикална критика на господството. Те пораждат риск, който е сходен за „капитала“ на Маркс, за „инструменталния разум“ на Хоркхаймер и Адорно, за „империята“ на Негри и Харт и за много други. Разбира се, тези концепции точно описват някои явления: практики на извънредно управление, както и практики на експлоатация и инструментализация е имало и има. Системният проблем обаче е, че когато едно понятие бъде хиперболизирано и тотализирано, то става всеобемащо и през него светът се завърта в омагьосан кръг: призракът на понятието прониква във всяко явление и излез няма. Затова марксистите в началото на XX век са се чудели защо „капиталът“ експанзира и противоречията му се задълбочават, но въпреки това той зацикля като карма и революция не избухва (и е трябвало да доизмислят революционната ситуация, а и да добавят конспирация в нея, за да се измъкнат от хватката на собственото си (трансцендентално) въображаемо). По същия начин Агамбен, след като е хиперболизирал парадокса на

суверенитета до носеща конструкция на всяка биополитика, се чуди как да излезе от него. И търси път през месианистичния марксизъм на Бенямин.

Според Агамбен – и това е една в общия ѝ хоризонт добра интерпретативна хипотеза! – студията на Бенямин *Критика на насилието* от 1921 г. е критичен отговор на книгата на Шмит *Диктатурата* от същата година. Съответно *Политическа теология* от 1922 г. на Шмит следва да се чете като ревизия на собствените постановки от 1921 г. в отговор на Бенямин.

Според Агамбен (2019, с. 109) в *Критика на насилието* Бенямин буквално заменя термините конституираща и конституирана власт от *Диктатурата* на Шмит с термините *правополагащо* и *правоподдържащо насилие*. Съответно „[ц]елта на студията е да обоснове възможността за насилие (немският термин *Gewalt* означава също така и просто „власт“), лежащо абсолютно „извън“ (*ausserhalb*) и „отвъд“ (*jenseits*) правото, което като такова е способно да наруши диалектиката между правополагащо и правоподдържащо насилие. Бенямин нарича тази друга фигура на насилието „чисто“ (*reine Gewalt*), или „божествено“ насилие...“ (пак там, с. 106-107).

Една част от интерпретацията на Агамбен обаче е неточна. Двойката *правополагащо* и *правоподдържащо насилие* на Бенямин **НЕ** „съответства буквално на противопоставянето на двете власти при Шмит“ (пак там, с. 109).

Припомням, че при Шмит „конституирана“ е властта на комисарния диктатор, доколкото законът му дава мандат да защити законността. По-общо „конституирана“ е всяка власт, чиито „правомощия“ са предварително зададени от закона, който е вече наличен, вече конституиран. В този смисъл конституирана е не само властта на комисарния диктатор, но и властта на полицията, на съдебната система, на бюрократичния апарат като цяло. И тук Агамбен е прав: конституирана власт и правоподдържащо насилие могат да бъдат приравнени напълно легитимно.

По-сложен обаче е проблемът с конституиращата власт при Шмит.

Припомням, че тя се проявява в суверенната диктатура, т.е. когато фигурата на законодателя и фигурата на диктатора се слаят. Огрубено казано, конституиращата власт се ражда, когато се съчетаят *две власти едновременно*: властта да се утвърждава ново законодателство и властта да се отменя наличното законодателство. Защото диктатурата по дефиниция

предполага, дори и когато това е само временно, *властта да суспендира конституцията*. Но тя става суверенна, когато получи и още нещо – когато вече „не апелира към съществуващата конституция, а към една конституция, която има да дойде“ (Schmitt, 2014, p. 119) – т.е. когато получи *властта да налага бъдната, идната конституция*. Това е конституиращата власт, която година по-късно ще бъде приравнена от Шмит със суверенитет: *с властта за вземане на решение за извънредно положение, т.е. за суспендиране на съществуващото и налагане на ново законодателство*.

Казаното току-що обаче е наистина огрубено, защото, припомням, Шмит в *Диктатурата* буквално настоява на „безвластието“ на законодателя – през една усилена интерпретация на Русо законодателят е призван само да въплъти общата воля в правото, без да упражнява власт/насилие. Този утопичен хоризонт, чрез който Шмит иска да легитимира създаването на нова конституция отвъд всякакво насилие, бива забравен на следващата година и суверенитетът от *Политическата теология* вече може еднозначно да бъде четен като *власт едновременно да отменяш наличното и да налагаш ново законодателство*. Може би изчезването на утопичния хоризонт е съществената промяна в разбирането на Шмит и съответно мотив за смяна на термините – „конституиращата власт“ все още носи, докато „решението“ на суверена сякаш изтрива утопичния хоризонт за право без насилие. Може би тук може да бъде видяно и влиянието на Бенямин, който, ако не друго, с публикуваната си междувременна студия сблъсква Шмит фронтално с въпроса възможно ли е изобщо да съществуват право и държава без насилие.

Всъщност тук вече е посочен и първият обрат, който самият Бенямин се опитва да извърши концептуално спрямо *Диктатурата* на Шмит: а именно, да покаже, че не е възможно „право без власт/насилие“ (каквото Шмит през Русо приписва на законодателя), т.е. – и това е **ортодоксалната марксистка теза, – че всяко право е насилническо**; и съответно да отвори пространство да се мисли **справедливо революционно насилие, т.е. „насилие без право“ – „божествено“ насилие**.

За да осъществи този обрат обаче, Бенямин отново разцепва конституиращата власт на две: едно е правополагащото насилие на

законодателя, който утвърждава конституционния ред, а съвсем друго според него е насилието, което суспендира конституционния ред – божественото или революционно насилие. Първата половина – правополагащото насилие – е функция на държавата, чиято функция също е и правоподдържащото насилие (т.е. конституираната власт при Шмит). Тези две функции – едната половина „конституираща власт“, правоналагането, и „конституираната власт“, правоподдържането – заедно формират „митичното насилие“, което поддържа господството на победителите. В противовес другата половина от „конституиращата власт“ – суспендирането на правовия ред – е справедливото насилие, което упражняват победените: революцията.

Така в спор с Шмит Бенямин ревитализира марксистката теза, че държавата, включително нейният правов ред, е идеологическа надстройка, служеща като инструмент за възпроизводство на господството на хегемонната класа. И двата вида власт на държавата – *да налага закон и да налага спазването на закона* – са видени от Бенямин (2014, с. 137-138) като форми на самоцелно и *нелегитимно насилие*, чрез което няма как на практика – а и не може по принцип – да възтържествува справедливостта. Защото принципът на това нелегитимно „митично“ насилие е самата власт, инструментално преследвана и превърната в самоцел. Насилието според Бенямин правополага правото на победителя не само като право на собственост върху плячката от вече завършилата война, но и като юридически монопол върху властта: налага на победените под формата на техни права ангажимента да гарантират монопола на победителите върху победата. Т.е. налага „по демонично двузначен начин „еднакви“ права: за двете договарящи се страни линията, която не бива да се пристъпва, е една и съща“ (пак там, с. 138). Бенямин освен това мимоходом въвежда и още една теза – че „митичното насилие е кръвно насилие над чисто и просто живота“ (пак там, с. 140), т.е. над „голия живот“ – понятието, чрез което тази тема ще бъде развита в работите на Агамбен.

В противовес на митичното насилие Бенямин въобразява едно „чисто насилие над целия живот заради живеещия“ (пак там), което изпепелява съществуващия ред, „правоунищожавашо“ е, „освобождаващо от разплата“, „по безкръвен начин смъртоносно“ – с една дума, „божествено“.

„Справедливост е принципът на божественото целеполагане“ (пак там, с. 138). Отвъд мистико-есхатологичните обертони на Бенямин според него на земята то е възможно чрез „революционното насилие, най-висшата изява на чисто насилие от човек“ (пак там, с. 144). Това насилие трябва буквално да унищожи не просто собствеността, не просто даже държавата, а и правото като крепост на господството от човек над човека.

Остава да се разбере какво се случва след революцията. За да тържествува справедливостта, суверенитетът трябва да бъде изличен и изпепелен. Дори и диктатура на пролетариата не трябва да бъде допускана. Какво тогава?

Боян Манчев (2010) е прав да критикува Агамбен, че свръхинтелектуализира месианизма на Бенямин и довежда потенциата за ново начало – за революция – до спекулативна негативност. И също, че използва „извънредното положение“ само като критически ресурс, а забравя, че за Бенямин *действителното извънредно положение* е революцията, съвсем материално.

Само че и Бенямин не ни дава по-фини разграничения. Самият той тотализира негативно революцията – революционното или божественото насилие – дотам, че отвъд „правоунищожаване“, „изпепеляване“, суспендиране на съществуващия ред няма какво друго да се каже. *Ако революцията е материална, тя трябва да е чиста катастрофа. А справедливостта ще е пепел!*

Заклучение

Шмит и Бенямин сякаш се надпреварват чии понятия – тези на теорията за държавата или тези на революционната теория – са по-божествени, по-теологични! И кой да е онипотентният суверен: държавата или революцията?

Впрочем Ленин и Троцки не са по-малко спекулативни. При тях обаче е още по-видимо (просто защото те двамата не стоят в ролята на интелектуалеца и не го крият) как: *колкото по негативни и тотализирани са дадени понятия, толкова по-лесно те биват впрягани за масова агитация и пропаганда в практиката.*

И все пак, ако реконструктивната и деконструктивна работа дотук има смисъл, то е, за да покаже, че мистичното напompване на извънредността до абсолют – както като суверенен децизионизъм, така и като революционно насилие - е концептуално невъзможно, а и практически опасно.

Концептуално невъзможно е по следните причини, които съм извел по-подробно другаде (Вацов, 2021):

- 1) Не е възможно стриктно разграничение между конституираща и конституирана власт: всяко вземане на думата, макар в него да има микросуверенна сила, все пак е итерация – повторение на предадени нормативни позиции. Т.е. не е възможно говорене и действие *ex nihilo*.
- 2) Пряко следствие от 1) е, че не е възможно строго противопоставяне на рутинен ред и извънредност/изключение@18@.
- 3) Не е възможен монопол върху суверенността – нито от страна на една персона или на държавата, нито от страна на колективен революционен субект (пролетариата). Защото суверенността е винаги вече разпръсната – тя проблясва във всяко вземане на думата, във всяко сингуларно казване „аз“ или „ние“.

Напompването на „извънредността“ до абсолют освен това е практически опасно и вредно, защото материалната политика на тотализирана извънредност е не друго, а **терор – насилие без ограничения и без възможност за съпротива**. Терорът може да е болшевишки, нацистки или идеологически оцветен по друг начин – както виждаме често днес, той може да бъде провеждан дори в „защита на правата на човека“ и като част от „войната срещу терора“. Освен това терорът може да е по-всеобхватен, както в тежките времена на революциите и на тоталитаризмите на XX век, или пък да е ограничен в пространства и времена на „изключение“, както днес. Но никоя от тези разлики, колкото и да са практически важни, не променя неговата същност: той си остава **терор**.

Тук между другото трябва да добавим, че въпреки практическите щети, които нанася, тоталният терор никога не консолидира абсолютен суверенитет. Провалът на тоталитаризмите на XX век го показва. Защото абсолютният суверенитет е фикция. Тази фикция е обречена винаги да се самоподрива на

практика: такава е *логиката на политическото*, както показва Боян Манчев (2012). Впрочем същата фикция е и тоталната революция.

В крайна сметка задачата на този текст бе екзорсистка: той трябваше да изгони грозното джудже на теологията от понятията за „суверенност“ и „революция“. Освен това важно бе тези понятия да бъдат видени като огледални фикции – изискващи „извънредност“ за своята легитимация¹⁹. Дали и как обаче „суверенитетът“ и „революцията“ могат да бъдат преработени по практически ефективен начин – така, че да се укаже действителната им функционалност в други практически контексти, без чиста „извънредност“ – това е следваща задача.

БЕЛЕЖКИ

¹ Бенямин и Шмит, както показва Агамбен (2019), макар да са били на противоположни политически позиции, внимателно са се четяли взаимно през 20-те и 30-те години на XX век и са си влияели един на друг. Цитатът „фашисткия теоретик на публичното право“ е по Tiederman, в: Benjamin, *Gesammelte Schriften*, том. 1.3, 886; цитирано тук по Агамбен, 2019, с. 105.

² Преводите на Шмит в текста са от английски език по изданията, посочени в литературата, и са мои (Д. В.).

³ Казано иначе, марксизмът вижда пролетариата (прогресивната класа) като единно и хомогенно цяло, което може и следва пряко да бъде персонифицирано – във Вождя на революцията (човека с извънредна власт, диктатора), както се случва и на практика след 1917 г. Тази „логика“ на марксизма е и логиката на изграждането на комунистическата тоталитарна държава.

⁴ Преводът от руски език на откъсите от Троцки е мой (Д. В.). Виж: Лев Д. Троцкий. Терроризм и комунизъм (1920), достъпно на: <https://www.marxists.org/russkij/trotsky/1920/terr.htm#st03>. Посетена на 07.01.2021 г.

⁵ Без това, разбира се, да е целенасочена теоретична операция – напротив, операцията е изцяло практически мотивирана, агитационно и пропагандно. И все пак убедителността на марксизма, включително и заради пропагандното майсторство на Ленин и Троцки, частично се дължи на неговата концептуална квазикохерентност. Пропагандата прави така, че той да изглежда логичен, теоретически чист.

⁶ Точно както извънредните мерки в нацисткото и квазинацистко законодателство от 20-те и 30-те години на XX век – законите за защита на държавата/нацията, приети не само в Германия, но и в различни страни (вкл. България) – са оправдани именно в „защита“ на държавата от революционния, най-често комунистически терор.

⁷ Ето как Троцки описва следреволюционната ситуация в Съветска Русия: „Суровостта на пролетарската диктатура – ще кажем тук – бе обусловена от не по-малко тежки обстоятелства. Всеобхватен фронт на север и на юг, на запад и на изток. Освен руските белогвардейски армии на Колчак, Деникин и други срещу Съветска Русия настъпват едновременно или едни след други немци и австрийци, чехо-словаки, сърби, поляци, украинци, румънци, французи, англичани, американци, японци, фини, естонци, литовци... В страна, обхваната в блокада, задъхваща се от глад, от непрестанни заговори, въстания, терористични актове, разрушаване на складове, пътища и мостове“ (пак там).

⁸ Друг учудващ момент е, че през Гугъл търсене не успях да открия нито една публикация, сравняваща тези твърде сходни понятия – „революционна ситуация“ и „извънредно положение“.

⁹ Преводът от английски език е мой – Д. В.

¹⁰ „Тук става дума за най-безспорното и най-основното задължение на всички социалисти: задължението да разкриват пред масите наличността на революционна ситуация, да разясняват нейната ширина и дълбочина, да будят революционното съзнание и революционната решимост на пролетариата, да му помагат да преминава към революционни действия и да създават съответни на революционната ситуация организации за работа в тази насока (Ленин, 1981b, с. 213).

¹¹ Именно добрата предварителна конспирация според Ленин позволява революцията да бъде успешна в по-слабо развити капиталистически страни като Русия, в които противоречията на капитализма не са се задълбочили напълно – съответно отказът от конспирация, за който Ленин обвинява социалдемократите („опортюнистите“ като Кауцки и Плеханов), препяства революцията в развитите страни.

¹² Или учредителна (*pouvoir constituant, constituting power*) и учредена власт (*pouvoir constitué, constituted power*).

¹³ Още в предшестващата книгата *Диктатурата* статия от 1917 г. „Диктатура и обсадно положение“ Шмит се подиграва на идващата от Монтескьо и радикализирана от Русо теза, че съдията просто произнася закона (*la bouche qui prononce les paroles de la loi*). Виж Scheuerman 2020, р. 31.

¹⁴ Зад тези разграничения, разбира се, прозира разграничението на Макс Вебер между „харизматично“ (извънвсекидневен) и съответно всекидневните „традиционно“ и „рационално господство“. Всъщност в ранната си книга Шмит скрито представя диктатурата като политическа форма на харизматичното господство.

¹⁵ Нека ми бъде позволено рязко да генерализирам понятието, което наскоро Марк Галеоти въведе за режима в Кремъл по повод отравянето на Алексей Навални:

<https://www.themoscowtimes.com/2020/08/22/russias-murderous-adhocracy-a71219>. Според Галеоти РФ е изгубила монопол върху политическите убийства, т.е. върху терора, но заради мита за „суверенитета“ не може да го признае: Путин е принуден вторично тайно да прелегитимира политическия терор на случайни агенти, за да не изгуби образа си на „суверен“.

¹⁶ Шмит отлично знае това: „Исключението, което не е кодифицирано в съществуващия правен ред, може най-добре да бъде характеризирано като случай на извънредна опасност, заплаха за съществуването на държавата и подобни. Но то не може да бъде фактически вписано и не може да се съгласува с действащия закон“ (ПТ, с. 6).

¹⁷ За суверенитета в режим на анонимно бюрократично управление виж Butler, 2004.

¹⁸ Както точно ме допълни Стефан Попов на конференцията „Извънредно положение: понятия, теории, практики“ (проведена от НБУ в Zoom на 11.11.2020), на която като доклад изнесох предварителна версия на този текст.

¹⁹ Впрочем скачените съдове на революционния и на държавния терор могат да бъдат и са изследвани емпирично. В мащабното си тритомно изследване на наказателните практики в България Мартин Канушев (2015-2016) показва, че в десетилетията преди Втората световна война, още при управлението на Ал. Стамболийски, но още повече след Септемврийското въстание и атентата срещу „Света Неделя“, постепенно се въвежда извънредно законодателство в защита на държавата, което пък усилва революционната съпротива. Парадоксално след преврата на 9 септември 1944 г. и с налагането на диктатурата на БКП същите законодателни мерки, приети преди преврата, биват усилены, за да се създадат правните основи на тоталитарната държава. Впрочем концептуалната логика на настоящия анализ е вдъхновена именно от работата на Канушев.

ЛИТЕРАТУРА

Агамбен, Дж. 2019. *Ното Сасер II*. Превод от италиански език: Валентин Калинов. С.: ИК Критика и хуманизъм.

Агамбен, Дж. 2004. *Ното Сасер*. Превод от италиански език: Снежанка Михайлова. С.: ИК Критика и хуманизъм.

Бенямин, В. 2014. *Кайрос. Съчинения по философия* [съст. Р. Конерсман]. Превод от немски език: К. Коев, А. Рашева, М. Добревска, Св. Маринова, Т. Карамелска и Д. Зашев. С.: ИК „Критика и хуманизъм“.

Вацов, Д. 2021. *Силите на речта. Радикална прагматика*. С.: Изток-Запад.

Канушев, М. 2015-2016. *Историческа социология на наказателните политики в България. Том 1 и 2*. С.: Нов български университет.

Конституция на Република България. Достъпна на : <https://www.parliament.bg/bg/const>. Посетена на: 07.02.2021 г.

Ленин, Вл. И. 1981а. *Събрани съчинения в петдесет и пет тома. Том 23*. [2-о издание]. С.: Партиздат.

Ленин, Вл. И. 1981б. *Събрани съчинения в петдесет и пет тома. Том 26*. [2-о издание]. С.: Партиздат.

Манчев, Б. 2012. *Логика на политическото*. С.: ФХСИ – Изток-Запад.

Манчев, Б. 2010. Между божественото насилие и човешкото действие. Джорджо Агамбен и критиката на политическата суверенност. *Критика и хуманизъм*, кн. 32, 2/2010.

Муф, Ш. 2005. *Демократическият парадокс*. Превод от английски език: Елица Станоева. С.: ФХСИ и Изток-Запад.

Троцкий, Л. Д. 1920. *Терроризм и комунизъм*, достъпно на: <https://www.marxists.org/russkij/trotsky/1920/terr.htm#st03>. Посетена на 07.01.2021 г.

Butler, J. 2004. *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*. London and New York: Verso.

Derrida, J. 1990. Force of Law: The „Mystical Foundation of Authority“. Translated by Mary Quaintance. *Cardozo Law Review*, 11, 920-1045.

Scheuerman, W. E. 2020. *The End of Law. Carl Schmitt in the Twenty-First Century*. 2nd Ed. London and New York: Rowman & Littlefield International.

Schmitt, C. 2014. *Dictatorship: From the Origin of the Modern Concept of Sovereignty to Proletarian Class Struggle*. Translated by Michael Hoelzl and Graham Ward. Cambridge: Polity Press.

Schmitt, C. 2007. *The Concept of the Political. Expanded edition*. Translated by George Schwab. With „The Age of Neutralizations and Depoliticizations“ (1929) translated by Matthias Konzen and John P. McCormick. With Leo Strauss’s Notes on Schmitt’s Essay, translated by J. Harvey Lomax. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Schmitt, C. 2005. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Translated by George Schwab. Chicago, Illinois: University of Chicago Press.

Trotsky, L. 2007. *Terrorism and Communism. A Replay to Karl Kautsky*. With Foreword by Slavoj Žižek. London and New York: Verso.

Trotsky, L. 1931. What Is a Revolutionary Situation? *The Militant*, Vol. IV No. 36 (Whole No. 95), 19 December 1931, p. 4. Достъпна на: <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1931/11/revsit.htm>. Посетена на: 21.01.2021 г.